
ДУАЛНАТА ФОРМА НА ОБУЧЕНИЕ И ОСИГУРЯВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ – ФОРМА ЗА ПОДГОТОВКА НА КВАЛИФИЦИРАНИ КАДРИ И В ТРАНСПОРТНИЯ СЕКТОР

Даниела Тодорова, Камен Христов
dtodorova@vtu.bg, editors@spisanie.to

*Висше транспортно училище „Тодор Каблешков“
София, ул. Гео Милев № 158
РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ*

Ключови думи: дуална форма на обучение, професионално образование, предизвикателства, търсене, предлагане, финансиране, безработица, обучение чрез работа

Резюме: Обезпечаването с квалифицирани кадри и намаляването на младежката безработица са два основни въпроса за всяка развита икономика и общество. В постигането на тези две важни цели е нужно, активно да си партнират семейство, училище и бизнес. Активното поведение и постоянната заинтересованост от страна на частния сектор (компании и браншови организации) са необходимо условие за успех на „Обучението чрез работа“.

Адекватното поведение на институциите със секторни отговорности, са друго необходимо условие за успех в утвърждаването на „Обучението чрез работа“, като добре работеща форма на професионално образование.

В докладът се прави анализ и оценка на дуалната форма на обучение, като форма на професионално образование, което има безспорното предимство да осигурява на учениците възможността да придобият актуални знания, умения и компетенции в работна среда, а на работодателите да привлекат млади квалифицирани кадри.

Мотивирането на повече компании във всеки сектор на икономиката, да откриват места за стаж и обучение чрез работа, е ключово за развитието на системата на професионалното образование и е във възможностите на държавата по отношение на мерки и стимули. Веднъж обявила стажантско място при съответни условия, компанията трябва да извършива пряко подбора на обучаем за позицията, което ще повиши конкуренцията, мотивацията и в крайна сметка качеството на обучението.

ВЪВЕДЕНИЕ

В исторически план дуалната форма на професионално обучение се провежда в България и в частност в Транспортния сектор през 80-те и 90-те години на 20-ти век в училища известни като Средно професионално транспортно училище. СПТУ обучават ученици от I-ви до III-ти курс, съответно два и три дни във II -ри и в III-ти курс, на практическо обучение в Държавни автотранспортни предприятия - ДАП.

Всеки ученик в подобно средно училище полага и изпит за водач категория С. Обучението завършва с Държавен изпит в края на III-ти курс, на който се придобива професия Монтьор със съответен разряд, който се отразява директно на стартовото заплащане. Автотранспортните предприятия, в които се провеждат практиките на учениците, получават млади специалисти по разпределение, което задължава дипломираните се успешно да бъдат служители на предприятието за определен период.

В сравнение със СПТУ, съвременните професионални гимназии в България, обучаващи в областта на транспортните специалности, са с изместен фокус и то в посока на общообразователната и чуждоезиковата подготовка. Това изместване на фокуса има своето обяснение и е една от причините професионалната подготовка на учениците да не е на достатъчно добро ниво. Преходът от планова към пазарна икономика, заварва средните професионални училища в България през 90-те години на 20-ти век неподготвени. Докато през 90-те принципал на средните транспортни училища е Министерство на транспорта, в началото на 21-ви век, тази отговорност е прехвърлена на Министерство на образованието и науката.

Формата на бюджетиране на училищата е променена и са въведени делегираните бюджети. Сам по себе си делегираният бюджет не е порочна форма на финансиране, но в България той се формира на база брой ученици и финансови стандарти за изучаваните специалности, докато в страни от Западна Европа той е ориентиран към постигане на резултати от професионалната подготовка. В Дания например, делегираният бюджет се предоставя на професионалните училища по следната схема: 50% от финансирането (издръжката) институцията получава при прием на ученик, 30% - при успешно полагане на Държавен изпит по професията, а останалите 20% - при реализация на зрелостника по специалността.

ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДУАЛНОТО ОБУЧЕНИЕ

Системата на дуалното обучение се е утвърдила в Западна Европа като форма на професионалното образование, която осигурява млади и квалифицирани кадри, добре адаптирани към работното място преди да завършат втори гимназиален етап (11-12 клас). Нивата на младежката безработица сред зрелостниците обучавани чрез дуалната система са по-ниски от тези при ученици завършващи в други форми на обучение.

Характерни за обучението чрез работа са партньорствата между компании и образователни институции (Средни професионални училища). На основата на тези връзки се организира прием на ученици след 7-ми клас и „Практическо обучение в реална работна среда” в 11-12 клас. Споделената отговорност между компании и образователни институции за качеството на професионалното обучение изисква комуникация и синхрон на по-високо ниво.

В развитите западни икономики системата на обучение чрез работа е широко застъпена, например, в Швейцария над 35 000 компании имат сключени договори с ученици, които се обучават в над 270 специалности. В Германия броят на компаниите участващи като партньори в дуалното обучение е над 70 000. [1]

През периода 2015-2019 г. в България се реализира един от проектите апробиращи дуалната система на обучение - „Швейцарска подкрепа за въвеждане принципите на дуалното обучение в българската образователна система” (проект ДОМИНО). Целта на проекта е формулирана по следния начин: „Създаването на възпроизвеждащ се модел и капацитет за въвеждането на системата на дуално професионално образование и обучение в България е основната цел на проекта.” [2]

Бюджетът на проекта е 3 530 000 швейцарски франка, като 15% е съфинансирането от българското Министерство на образованието и науката. ДОМИНО съчетава опита на Швейцария, както и добрите практики на българското

професионално обучение. Обучението чрез работа е един от основните фактори за икономическия успех и конкурентоспособност на Швейцария, както и за ниската младежка безработица в страната.

Осъществяването на дуалното обучение са извършва съобразно нормативна база, като се прави обвързка със законовите рамки за създаване на устойчиво сътрудничество между училищата и бизнеса с цел качествено практическо обучение в реална работна среда на учениците и поставянето на ученика в центъра на образователния процес.

По отношение на нормативното осигуряване на обучението чрез работа в България (дуална форма на обучение) императива определят следните закони и наредби:

- Закон за предучилищното и училищното образование
- Закон за професионалното образование и обучение
- Кодекс на труда
- Наредба № 1 от 8.09.2015 г. за условията и реда за провеждане на обучението чрез работа (дуална система на обучение)
- Наредба № 10 от 01.09.2016 г. за организация на дейностите в училищното образование

Бързото развитие на технологиите в световен мащаб и промяната на структурата на секторите на българската икономика, поставят високи изисквания към техническите професионални училища в страната. Много от тях се оказват недостатъчно адаптивни и динамични по отношение на профил на изучавани специалности, форми на обучение и на организационно ниво.

Скъпата материална база за изучаване на технически специалности и недостига на квалифицирани преподаватели по професионална подготовка са други фактори, утежняващи положението на бившите техникуми и средни професионални училища. В резултат, много от тях са със затихващи функции или закрити.

Високите изисквания за усвояване на технически професии от една страна и неясната перспектива за реализация на новосъздадените кадри от друга, прави професионалното образование непривлекателно през последните двадесет години. Това се отразява негативно на приема, реализиран в техническите училища по отношение на броя приети ученици.

По-тревожна тенденция се забелязва през последното десетилетие и тя е във връзка с входното ниво на учениците в професионалните гимназии. Средния бал, с който учениците влизат в атрактивни специалности като „Автомобилна мехатроника” и „Ремонт на летателни апарати” е 300-350 т. от възможни 500. За сравнение, в непредпочитани специалности като Асансьорна техника балът е 100-120 т.

Тези факти, очертават недобра перспектива за професионалното образование в България, което очакваме да прерасне и във следващата форма на образование, а именно висшето. В последните години Държавата предприема известни мерки, увеличавайки финансирането и подпомагайки приема в професионалните гимназии, защото липсата на квалифицирани технически кадри във всички сектори на българската икономика е забележима с невъоръжено око.

Това са необходими, но недостатъчни условия за оздравяване на Системата на професионалното образование в България. Предизвикателствата по отношение на квалифицирания човешки ресурс, поставят пред бизнеса и образователната система на България, изисквания, които налагат сътрудничество, здрав разум и координирани усилия на ниво по-високо от настоящото.

През 2015г. стартира Проект Домино „Швейцарска подкрепа за въвеждане принципите на дуалното обучение в българската образователна система”, който рестартира тази форма на обучение в България. „Визията на проекта включва

устойчива българска система на професионално училищно образование, което е пряко свързано с нуждите на бизнеса. Създаването на възпроизвеждащ се модел и капацитет за въвеждането на системата на дуално професионално образование и обучение в България е основната цел на проекта.”

Обучението чрез работа, известно и като „Дуална система на обучение” е форма на професионално образование и има безспорното предимство да осигурява на учениците възможността да придобият актуални знания, умения и компетенции в работна среда, а на работодателите да привлекат млади квалифицирани кадри, които са обучавали и наблюдавали за период от две години - в 11-ти и в 12-ти клас. Стратегическа цел на тази форма на обучение е задоволяване на потребностите от квалифицирани кадри на пазара на труда и намаляване на младежката безработица.

Обучението чрез работа е навлязло като форма за подготовка на квалифицирани кадри и в Транспортния сектор. Чрез разширяването на обхвата на тази форма на професионално образование в транспортния сектор се налага настройване на системата за „Обучение чрез работа” на ниво законови и подзаконови актове, на институционално, общинско и секторно ниво, на ниво локална образователна единица – в провеждането на обучение в компанията, както и в комуникацията между ученик, наставник, работодател, родител и учител методик.

Дуалното обучение е необходимо за икономика на страната и конкретно за транспортния сектор.

Опитът, който вече е придобит с дуалното обучение поставя някои важни въпроси, чието решение ще подпомогне развитието и ефективността на тази гъвкава образователна форма.

- Най-често споменаваният проблем, както за участниците в Проект „ДОМИНО“, така и за фирмите извън него, е неяснотата относно ползите от инвестираното време и средства в обучаване на учениците по време на дуалната форма на образование. Над две трети от представителите на фирми заявяват, че инвестирането в работници, за които няма гаранция, че ще останат на работа, представлява сериозна трудност за прилагане на дуалната система на техния работен процес.

- Горното твърдение се потвърждава отново и от факта, че повечето фирми съобщават за проблема с липсата на стимули от държавата за участие в дуалното образование и за трудностите, с които се сблъсква бизнесът. Това притеснение е особено често срещано сред фирмите, които са ангажирани с ДПОО.

- Друг сериозен проблем, който възниква при работата с ученици от дуалната форма на образование, е разминаването между техните знания и умения и потребностите на фирмите.

- Фирмите заявяват, че нарушаването на темповете на производство заради необходимостта от обучаване на персонала представлява значително затруднение за прилагането на дуалната форма на обучение.

- Острата необходимост от осигуряване квалифицирани кадри обезпечавщи дейността на транспортните компании повишава актуалността на изследванията, свързани с изучаване на възможностите за разширяване на обхвата и повишаването на качеството на обучението чрез работа. Към април 2023 г. по данни на Проект Домино [3], за България 1600 ученика от 32 училища, стажуват в дуална форма на обучение в 170 обучавачи компании.

- Необходимо е Браншовите организации в Транспортния сектор да поемат активна роля в подкрепа на Обучението чрез работа. Участието в планирането на обоснован прием за възлови специалности в сектора (Автотранспортна техника, Автомобилна мехатроника, Ремонт на летателни апарати и др.) и обезпечаването му с места за стажове, би увеличило обхвата на дуалната система на обучение.

- В сътрудничество НАПОО, заедно с Браншовите организации от Транспортния сектор, Министерство на труда и социалната политика, Министерство на образованието и науката, Министерство на транспорта и съобщенията и др. заинтересовани, трябва да унифицират/опростят структурата на специалностите и професиите в Списъка с професии.

- Акцентирането на важните умения/компетенции в образователните стандарти и синхронизирането им с нуждите на работодателите ще спомогне повишаването на качеството на обучението чрез работа.

- Учебните планове и в частност разпределението на професионалната подготовка в курса на обучение, трябва да са по-добре структурирани. Целта е постигане ниво на професионалната подготовка, необходимо за успешното започване на Практическото обучение в реална работна среда (ПОРПС).

- Учебните програми за ПОРПС (общо около 1300 часа за 11-ти и 12-ти клас), трябва да развиват умения и компетенции, които да кореспондират добре с нуждите на Транспортния сектор, респективно и с образователните стандарти.

- „Активната комуникация между училището, предприятието/наставника и стажанта е изключително важна за успешното провеждане на стажа и за плавната интеграция на стажанта в пазара на труда.” [4]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Острата необходимост от осигуряване квалифицирани кадри обезпечавщи дейността на транспортните компании повишава актуалността на изследванията, свързани с изучаване на възможностите за разширяване на обхвата и повишаването на качеството на обучението чрез работа. Правилната комуникация между училището, предприятието/наставника и стажанта е изключително важна за успешното провеждане на стажа и за плавната интеграция на стажанта в пазара на труда.

Основните трудности, пред които е изправен бизнесът, са предимно свързани с евентуална липса на знания и умения на стажантите, както и с вероятно недостатъчните мерки от страна на държавата, за да се подпомогне сътрудничеството между образователната система и бизнеса. Административните пречки (без да се подценяват) идват на второ място.

Поради острата нужда от квалифицирани кадри (и не само) е необходимо Браншовите организации в Транспортния сектор да поемат активна роля в подкрепа на Обучението чрез работа, включително на ниво прием на ученици в професионалните гимназии. Активната роля на сектора по отношение на Държавни образователни стандарти, Учебни планове и Учебни програми за ПОРПС ще повиши актуалността на обучението, както и качеството му.

Широкоизползвана система за „Обучение чрез работа” ще съкрати времето за навлизане в производството на младите хора с около две години. Погледнато през призмата на „Обучението чрез работа”, професионалното образование може да разшири своя обхват и да постигне необходимото качество, за да обезпечи нуждите на обществото и икономиката. Това са само част от ползите от една адаптивна образователна система, работеща заедно с бизнеса.

Изследването е подкрепено от ФНИ по Проект ФНИ №КП-06-Н55/10 - 16.11.2021 г. „Модел за измерване и оценка на качеството на образование във висшите училища в Р България“

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Защо швейцарските фирми обучават стажанти? Разходна ефективност в швейцарската система за ПОО и нейните обяснителни фактори, Проф. Д-р Юрг Швери, юни 2018,
- [2] „Швейцарска подкрепа за въвеждане принципите на дуалното обучение в българската образователна система” (проект ДОМИНО). <http://dominoproject.bg/%d0%bd%d0%b0%d1%87%d0%b0%d0%bb%d0%bd%d0%b0-%d1%81%d1%82%d1%80%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d1%86%d0%b0/%d0%b7%d0%b0-%d0%bd%d0%b0%d1%81>
- [3] Интернет страница на Проект Домино: <https://dominoproject.bg/>
- [4] Симеонова М., Палоши А., Варейкайте Д., Митровска Д., Морено М. (2022) Наръчник за наставника в дуалното обучение, ISBN 978-619-92199-3-5, <https://sustainvet.com/outputs/> стр. 41, Фондация за модерно образование, София
- [5] Камен Христов, Модел за реализиране на обучение чрез работа в Транспортния сектор, Дисертационен труд, 2024г.
- [6] Национално проучване на Галъп Интернешънъл по поръчка на Проект Домино за територията на Република България
- [7] Чюбатарова–Николова, Ст., Правото на защита при отказ, прекратяване или отнемане на разрешение за достъп до класифицирана информация по закона за защита на класифицираната информация, ISBN: 978-619-7383-31-7, ResearchGate
- [8] Sauli, F., Wenger, M. & Berger, J.-L. (2019). Apprentices' perceptions of quality in the Swiss initial VET dual-system.
- [9] Ebbinghaus, M., Krewerth, A., Flemming, S., Beicht, U., Eberhard, V., & Granato, M. (2010). BIBB-Forschungsverbund zur Ausbildungsqualität in Deutschland [Research network by the BIBB on training quality in Germany]. Bonn: Bundesinstitut für Berufsbildung.
- [10] Wenger, M., Sauli, F., Gross, V. & Berger, J.-L. (2019), Apprentices' Perceptions of Teachers' and In-Company Trainers' Competences at the Core of Training Quality.

THE DUAL FORM OF TRAINING AND PROVIDING PROFESSIONAL EDUCATION - A FORM FOR THE TRAINING OF QUALIFIED PERSONNEL IN THE TRANSPORT SECTOR

Daniela Todorova, Kamen Hristov
dtodorova@vtu.bg, editors@spisanie.to

*Higher School of Transport Todor Kableshkov
Sofia, Bulgaria, 158 Geo Milev str.*

Key words: dual form of learning, vocational education, challenges, demand, supply, funding, unemployment, work-based learning

Abstract: Providing qualified personnel and reducing youth unemployment are two main issues for any developed economy and society. In achieving these two important goals, it is necessary to actively partner family, school and business. Active behavior and constant interest on the part of the private sector (companies and industry organizations) are a necessary condition for the success of "Learning through work".

Adequate behavior of institutions with sectoral responsibilities are another necessary condition for success in establishing "Learning through work" as a well-functioning form of professional education.

The report analyzes and evaluates the dual form of education, as a form of professional education, which has the indisputable advantage of providing students with the opportunity to acquire up-to-date knowledge, skills and competencies in a working environment, and employers to attract young qualified personnel.

Motivating more companies in every sector of the economy to open internships and work-based training is key to the development of the vocational education system and is within the state's capabilities in terms of measures and incentives. Once an internship position has been advertised under relevant conditions, the company must directly select a trainee for the position, which will increase competition, motivation and, ultimately, the quality of training.